

وقف و اجتهاد و تعاون

بررسی نقش و جایگاه تعاون در سنت حسنه «وقف»

۱۰ احمد گنجی

سنت حسنه «وقف» در دین مبین اسلام، از دیرباز به عنوان مقوله‌ای فقهی - حقوقی مطرح بوده و از ابتدا تا کنون، این سنت حسنه برای تعیین اهداف اسلامی پشتوانه مهم اقتصادی محسوب می‌شده است.

«وقف؛ گسترش عدالت به سود نیازمندان جامعه (نگاهی به نقش وقف در زندگی اجتماعی) عنوان مقاله‌ایست که از سوی آقای دکتر مهدی طالب - استاد دانشگاه تهران و کارشناس باتجربه و همچنین مدرس مباحث تعاونی - در روزنامه «جام جم» مورخه ۱۳۸۰/۳/۱۷ به چاپ رسید. ایشان در نوشتار خود، پس از معرفی اجمالی پدیده وقف در طول تاریخ پرداخته تا با تکیه بر یافته‌های آن، راهکارهای کلی و چشم‌اندازهای عمومی از وقف را در شرایط امروز کشورمان ارائه دهند. کارکردهایی از نظر تأمین شرایط لازم برای تشکیل خانواده و نیز گذران اوقات فراغت جوانان در شرایط فعلی جامعه که از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. ایشان در ادامه با تفکیک وظایف و مسؤولیت‌های مردم نسبت به هم و همچنین وظایف دولت نسبت به مردم، طبق نظر فقهای اسلام، بر امر تکافل اجتماعی تأکید نموده و مواردی از کارکردهای این نظام اسلامی را مورد توجه قرار می‌دهند.

نگارنده مقاله با استناد به بند دوم اصل ۴۳ قانون اساسی از تعاون به عنوان سازمانهایی در جهت مدیریت املاک و مستغلات موقوفه‌ای که برای اشتغال جوانان تخصیص داده می‌شود نام می‌برند و در ضمن پیشنهادی را به وزارت تعاون در خصوص برپایی همایش علمی در این زمینه ارائه می‌نمایند.

به جهت اهمیت درخور توجهی که این موضوع در جامعه امروزی ما دارد، در

این نوشتار سعی می‌گردد ابتدا چکیده‌ای از مقاله دکتر مهدی طالب را بازگو نمود و سپس در ادامه بحث، به تشریح و تبیین جایگاه و نقش تعاون در سنت حسنه «وقف» و رابطه‌ای که بین این دو وجود دارد بپردازیم.

وقف؛ گسترش عدالت به سود نیازمندان جامعه

(نگاهی به نقش وقف در زندگی اجتماعی)
وقف^۱ اگرچه به نوعی در قبل از اسلام وجود داشته است، ولی عنایت و توجه به این سنت حسنه به تولد اسلام باز می‌گردد که توسط اهل بیت مطرح شده است به گونه‌ای که از آن چنان توجهی برخوردار شده است که در برهه‌هایی از تاریخ، تأمین مهمترین نیازهای مستمندان را برعهده داشته است، پدیده دولت به نحوی که امروزه در برنامه‌ریزی‌های توسعه پایدار، مسؤولیت تنظیم برنامه‌های زندگی افراد جامعه را برعهده دارد، در گذشته مطرح نبوده است و حکومت‌ها بیشتر به دفاع از مرزها و نظم عمومی می‌پرداخته‌اند که امروز بخشی از وظایف دولت را تشکیل می‌دهند. در غیاب دولتها، مردم با تکیه بر پدیده وقف، احداث و نگهداری بسیاری از مؤسسات عام‌المنفعه را به عهده داشته‌اند و حتی در مواردی موقوفات به مسائل ریز و حساس زندگی اجتماعی عنایت داشته و برای تألیف قلوب و حتی جلوگیری از بروز اختلاف بین همسران اقدام می‌کرده‌اند.

اولین موقوفه:

اولین موقوفه در اسلام را مربوط به پیامبر اکرم می‌دانند. بنابر نقل صحیح بخاری، رسول خدا زمینی را وقف کرد و منافع آن را برای ابن‌السبیل (در راه ماندگان) صدقه قرار داد.

وقف از صدقات جاریه^۲ است و در دورانی که هنوز دولت و مؤسسات دولتی

به این حد گسترده نبودند، خدمات عمومی و رفاهی توسط خیرین و از طریق وقف فراهم می‌شد. مکاتب، مدارس، بیمارستان‌ها، حمام‌ها، کاروانسراها، پل‌ها و امثالهم از طریق وقف فراهم شده و مورد استفاده خاص و عام بوده است.

نکته مهمی که با نگاهی اجمالی به تاریخ حاصل می‌شود، تبعیت وقف از نیازهای عمومی جامعه در هر دوره‌ای بوده است؛ به این ترتیب که اگر در دوره‌ای بیمارستان و یا مدرسه بیشتر مورد توجه بوده، در دوره‌ای دیگر مثل دوره صفویه، ایجاد کاروانسراها و رباطها، لنگرگاه‌ها و آب‌انبارها رو به توسعه گذاشته‌اند.

علاوه بر اینها املاک زیادی وقف مجالس روضه‌خوانی، برگزاری تعزیه‌خاندان رسول اکرم (ص) و اطعام مستمندان در لیالی متبرکه شده است که هنوز دستمایه اصلی برگزاری مراسم مذهبی در کشور است.

مصارف وقف:

همانطور که اشاره شد، در هر دوره با توجه به شرایط روز و نیازهای اساسی جامعه، موقوفات به ثبت می‌رسیده‌اند. مثلاً برای ایجاد مدرسه و یا تأمین هزینه‌های طلاب و یا فراهم کردن وسایل تحصیل، ایجاد حمام‌های عمومی برای رعایت بهداشت عمومی، ایجاد آب‌انبار برای مصارف مردم در نقاط مختلف کشور، ایجاد پل، بازار و تأمین هزینه‌های نگهداری آنها از طریق وقف املاک و تخصیص درآمدهای آنها برای مرمت و تعمیرات اساسی صورت می‌گرفته است. این‌بطور از سیاحان اسلامی در قرن هشتم در مسافرتی که به نقاط مختلف کشورهای اسلامی داشته، در مورد زوایا و یا خانقاه‌ها نوشته است:

«هر زاویه مخصوص گروه و دسته‌ای از فقرا و درویشان است، بیشتر ساکنان این زاویه‌ها از مردم عجم هستند که دارای

ادب و تربیت شایسته‌ای هستند. برای هر روز خادم خانقاه نزد هر یک از فقرا می‌رود و برای هر کدام غذایی را که میل دارند، مهیا می‌کند. هنگامی که بر سر خوان جمع می‌شوند، برای هر یک، گرده نان و ظرف غذای جداگانه می‌گذارند. شبهای جمعه به هر کدام مقداری شیرینی داده می‌شود. به هر کدام جامه زمستانی و تابستانی داده می‌شود. در ماه هر کدام چند عدد صابون دارند و مزد رفتن به گرمابه به آنها داده می‌شود.

جای مردان بی‌زن از مردان متأهل جداست. هر یک مقداری از ۲۰ تا ۳۰ درهم دارند. از شرایط سکونت در این زاویه، حضور در نمازهای پنجگانه

وقف از صدقات جاریه است و در دورانی که هنوز دولت و مؤسسات دولتی به این حد گسترده نبودند، خدمات عمومی و رفاهی توسط خیرین و از طریق وقف فراهم می‌شد. مکاتب، مدارس، بیمارستان‌ها، حمام‌ها، کاروانسراها، پل‌ها و امثالهم از طریق وقف فراهم شده و مورد استفاده خاص و عام بوده است.

است و...

در جای دیگری وی راجع به اصفهان می‌نویسد: در اصفهان به زاویه‌ای که منسوب به یکی از شاگردان شیخ جنید بوده است، وارد شده و در تعریف آن می‌نویسد:

خانقاه بزرگی است که مردم از همه سوی بدانجا روی می‌آورند و به زیارت شیخ می‌پردازند. در آنجا برای هر واردی طعام مهیا است و دارای گرمابه باشکوهی است، که کف آن از سنگ فرش شده و دیوارهایش با آجر کاشی تزیین شده است. این حمام وقف است و هر کس می‌تواند بی پرداخت مزد داخل گرمابه شود.

نکته مهم در موقوفات، تفکر و اندیشه مردم نیکوکار بوده که در هر دوره و در هر مکان، متناسب با نیازهای بارز، املاک خود را وقف می‌کرده‌اند. به طور مثال در خراسان، واقف خیراندیشی موقوفه‌ای برای تهیه گوشت برای زنانی گذاشته است که در اثر سهل‌انگاریشان، گریه گوشت آنها را برده است. به منظور پرهیز از اختلاف، متولی مربوط برای این موارد گوشت تهیه می‌کرده است یا برای خرید ظرفی که ناخواسته توسط زن خانه و یا خادم شکسته است، ما به ازاء می‌پرداخته‌اند.

بهره‌گیری از وقف برای حل مشکلات جوانان

با عنایت به موارد فوق، چند نکته به عنوان نتیجه بحث قابل تأکید است: وقف با اینکه مستحب است، ولی از آنجا که در زمان حیات فرد و بطور عالمانه و آگاهانه صورت می‌گیرد، می‌تواند در آرامش روحی و روانی فرد از یک طرف و تعمیم عدالت اجتماعی از طرف دیگر اثر زیادی داشته باشد.

قبول مسؤلیت جامعه در مقابل افراد و اینکه فقرا و نیازمندان شرایط لازم برای کار و فعالیت را ندارند، می‌تواند در

اگر تأمین شغل را وظیفه دولت اسلامی بدانیم، می‌توان وقف را برای تأمین وسایل و شرایط لازم برای گذران اوقات فراغت جوانان، بویژه در شهرهای کوچک و در مناطقی هدایت کرد که نبود شرایط مناسب، آنان را خدای نکرده به طرف اعتیاد و با انحراف‌های اجتماعی سوق می‌دهد.

افراد خیری پیدا نمی‌شوند که واحدهای مسکونی بسازند و تا ۵ سال در اختیار زوجهای جوان قرار دهند. از آنجا که موقوفه را هیچگاه نمی‌توان فروخت، لذا واحدهای مسکونی مزبور مورد استفاده جوانان زیادی قرار خواهد گرفت. آیا نمی‌توان مسوقوفاتی را وقف تهیه حداقل‌های زندگی برای زوجهایی کرد که عدم ازدواج آنها بیشتر به دلیل عدم تأمین وسایل زندگی است. از دولت اگر کار را بخواهیم، کافی است؛ دولت که نمی‌تواند برای مردم زن بگیرد و به تأمین نیازهای آنان بپردازد! پرداختن به این موارد نیز از جمله مسائل اساسی جامعه ما است. امروز دولت در قالب برنامه‌های توسعه به احداث جاده، راه، پل، فرودگاه، بیمارستان و... می‌پردازد. اگر کسی مدرسه یا بیمارستانی بسازد، کسی نمی‌گوید چرا ساختی، ولی دولت اگر در برنامه‌هایش جای آن را معلوم نکرده باشد، قادر به تأمین نیروهای لازم برای آن نخواهد بود. ایجاد مؤسسات رفاهی و گذران اوقات فراغت - چه هنری باشد چه غیر آن - از ضروریات محیط‌های کوچک است.

شهید صدر، تأمین اجتماعی را از دو طریق می‌داند: یکی تکافل اجتماعی؛ یعنی مسؤلیت انسانها نسبت به یکدیگر که بنا به نظر بعضی از مراجع، بخشی از این مسؤلیت جنبه الزامی و یا واجب دارد و به عبارتی فریضه‌ای است در حد نماز و روزه. مثل نفقه همسر و فرزندان که به عهده پدر است و یا تأمین زندگی والدین از کار افتاده‌ای که توان اداره زندگی خود را ندارند، که تأمین زندگی آنها وظیفه فرزندان پسر است. دیگری موضوع مسؤلیت دولت اسلامی است که وظیفه تأمین سطحی مناسب از زندگی راه به عهده دارد. این مسؤلیت به دلیل سهم بودن مردم در درآمدهای جامعه - مثل زکات، خمس، مالیات‌های اسلامی و... مطرح می‌شود و شهید صدر در زمینه

ماه رمضان و یا نهم و دهم محرم، تهیه لباس کامل با کفش و جوراب برای پسران و دختران نیازمند در شب عید، اعطای مبالغی هرساله به خانواده‌های مستحق، وقف املاک برای اهداف جمعیت هلال احمر و...

متأسفانه مطالعات انجام شده راجع به انحراف‌ها و اعتیاد چون جامعه مورد مطالعه‌اش کسانی هستند که در بند هستند، لذا این توهم اغلب توسط محققان به جامعه القاء می‌شود که فقر دلیل اعتیاد است. با تأیید اینکه فاصله فقر و غنا زمینه مناسبی برای اعتیاد می‌سازد، ولی نباید از این واقعیت غافل بود که گذران اوقات فراغت در حال حاضر برای جوانانی که فاصله زیادی به لحاظ ارزشها و باورها به نسل قبلی خود پیدا کرده است، مسأله‌ای است که بسیاری از شاغلان و افراد متوسط‌الحال را تهدید می‌کند. آنها که توان مالی لازم را دارند، آیا بهتر نیست که به فکر نسل فردای خود باشند و شرایطی را فراهم کنند که این نسل راه ابتدال و انحراف نییاید؟ اگر دبروز افراد خیر به فکر دزدیدن گوشت زنان خانه‌دار توسط گربه بودند، حال نباید به فکر دزدیدن فکر و توانایی‌های جوانانمان باشیم که توسط دشمنان قسم خورده این کشور اسلامی صورت می‌گیرد؟

کمک به ازدواج جوانان

آیا ما نمی‌توانیم وقف را به سوی تأمین شرایط ازدواج جوانان هدایت کنیم؟ آیا

تشویق افراد خیر مؤثر افتاده تا با وقف املاک و اموال خود، برای اشتغال جوانان، تأمین وسایل و اسباب گذران اوقات فراغت به نحو درست و موافق با تعالیم انسان‌ساز اسلام گام برداند. اگر تأمین شغل را وظیفه دولت اسلامی بدانیم، می‌توان وقف را برای تأمین وسایل و شرایط لازم برای گذران اوقات فراغت جوانان، بویژه در شهرهای کوچک و در مناطقی هدایت کرد که نبود شرایط مناسب، آنان را خدای نکرده به طرف اعتیاد و با انحراف‌های اجتماعی سوق می‌دهد.

بحث از دلایل اعتیاد و گسترش انحرافات اجتماعی، خود مجال دیگر و فرصتی مناسب را طلب می‌کند، ولی نمی‌توان از گسترش اعتیاد نزد شاغلان خاصه شاغلانی که درآمدهای قابل توجهی دارند غافل بود.

در روستاهای سرراه مشهد مقدس موقوفاتی وجود دارد که درآمدش صرف خرید نفت و یا روغن برای چراغهایی می‌شده است که شبها بر بالای بلندی برای راهنمایی زوار امام هشتم روشن می‌کرده‌اند.

با بررسی «وقف‌نامه»‌هایی که اخیراً مورد مطالعه قرار گرفته است، نکاتی از جمله احداث و نگهداری قنات، لوله کشی آب، احداث مریضخانه و تأمین هزینه‌های پزشک و... احداث مدرسه، احداث حمام، احداث پل بر روی رودخانه، اطعام کلیه مردم از بزرگ و کوچک در لیالی نوزدهم و بیست و یکم

**آیا ما نمی‌توانیم وقف را به سوی تأمین شرایط ازدواج جوانان هدایت کنیم؟
آیا افراد خیری پیدا نمی‌شوند که واحدهای مسکونی بسازند و تا ۵ سال در اختیار زوجهای جوان قرار دهند. از آنجا که موقوفه را هیچگاه نمی‌توان فروخت، لذا واحدهای مسکونی مزبور مورد استفاده جوانان زیادی قرار خواهد گرفت.**

نکنه ظریف و درخورد توجهی که از این حدیث نبوی استنباط می‌گردد، استعمال مفاهیمی چون تکاثر ثروت و خطرات ایجاد آن در جامعه اسلامی است، به طوریکه این امر در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به خوبی تجلی و نمود پیدا کرده است.

قانون اساسی، تعاون را یکی از روشهای ریشه کنی فقر و محرومیت جامعه به شمار می‌آورد و در اصل ۴۳ بند دوم قانون اساسی اذعان می‌دارد:

«تأمین شرایط و امکانات کار برای همه به منظور رسیدن به اشتغال کامل و قرار دادن وسایل کار در اختیار همه کسانی که قادر بکارند ولی وسایل کار ندارند، در شکل تعاونی، از راه وام بدون بهره یا هر راه مشروع دیگر که نه به تمرکز و تداول ثروت در دست ابرار و گروههای خاص منتهی شود و نه دولت را به صورت یک کارفرمای بزرگ مطلق درآورد. این اقدام باید با رعایت ضرورت‌های حاکم بر برنامه‌ریزی عمومی اقتصادی کشور در هریک از مراحل رشد صورت گیرد و یا در اهداف بخش تعاون قانون اساسی نیز به خوبی روح حدیث نبوی رسول اکرم (ص) دنبال و تعقیب و تبلور می‌یابد از جمله:

- پیشگیری از تمرکز و تداول ثروت در

در واقع، اسلام تعاون را در انجام کارهای نیک و اعمال و نیات خیر مورد قبول قرار می‌دهد و به آن سفارش می‌کند و کلمه «بر» و «تقوی» را به معنی انفاق در راه خدا به عنوان تنها راه وصول به حق و خیر و منفعت به کار می‌گیرد.

به عبارت دیگر، تعاون یعنی همکاری و مساعدت افراد با یکدیگر از نظر رفع مشکلات و غفلت‌ها و خطرات اجتماعی یعنی خطراتی که از حیطة اقتدار و اداره فرد خارج بوده و با کمک یکدیگر و مساعدت اجتماع باید بر آنها فایز آمد.

فکر تعاون از قدیم به وسیله تعلیمات مذهبی و اخلاقی تشویق گردیده و تعلیمات مذهبی کمک بر افراد در مانده و ناتوان را توصیه کرده است. اسلام توجه خاصی به این نوع اقدامات و کمکها داشته و به صورت مختلف توانگران را موظف به نگاهداری حیات افراد از گرسنگی، مرض، سرما و گرما نموده و آنها را در مقابل بهداشت و مسکن در زندگی روزانه افراد بی‌بضاعت مسؤول می‌داند. بنابراین در قرآن کریم، در آیات متعدد نسبت به تعاون، صدقات و احسان و زکات دستورات صریحی داده شده است.^۵

به علاوه، در اسلام تعاون و کمک، علاوه بر آنکه جنبه احسان و نیکی دارد. در موارد متعددی مانند پرداختهایی بابت خمس و زکات و غیره واجب است و در حقیقت جزء وظایف اصلی مسلمانها است و بنابراین تنها جنبه احسان و خیریه ندارد.

پیامبر اکرم (ص) در حدیثی می‌فرماید:

«انی اخوف ما اخاف علی امتی ان تکثر اموالهم فی حاسدون فیقتلون»

(بسیار می‌ترسم و نگران آن هستم که در میان امت من روزی ثروت عده‌ای زیاد شود و به حسادت و تفاخر و تکاثر در اموال کشیده شوند و یکدیگر را بدرند و بکشند).

توازن اجتماعی، تأمین شغل، مسکن و تأمین سطح مناسبی از زندگی را وظیفه دولت می‌داند. به بند دوم اصل ۴۳ قانون اساسی نگاه کنید که تأمین شغل برای کسانی را که آمادگی کار کردن را دارند، ولی فاقد ابزار و امکانات هستند، وظیفه دولت می‌داند که باید به صورت تعاونی از طریق وام بدون بهره یا هر راه مشروع دیگری که نه موجب کارفرمای مطلق شدن دولت گردد و نه باعث تداول ثروت در دست گروهی خاص شود، محقق شود. اگر فرد یا افرادی پیدا شوند که ملکی و یا مستغلاتی و یا کارخانه‌ای را از طریق وقف برای اشتغال جوانان تخصیص دهند، یقیناً اجر و ثواب اخروی خواهند داشت؛ ولی از آنجا که نگاهداری و مدیریت چنین واحدهایی دشوارهایی دارد، بهتر است وزارت تعاون در این مورد همایش علمی برپا کند تا بتوان راجع به آنچه که در قانون اساسی و قانون عادی در خصوص استفاده از موقوفات و بهره‌برداری از آنها با حفظ مالکیت مطرح شده است، به بحث پرداخت.

نقش و جایگاه تعاون در (وقف)

از آنجایی که بیان فلسفه اجتماعی «وقف»، مبین این نکته است که هدف از «وقف» ترسیم خط‌مشی صحیح جامعه و تعیین حضور مؤثر آن در فعالیت‌های اجتماعی است. لذا جایگاه و نقش تعاون در راستای تحقق بخشیدن به این هدف، بسیار تأثیرگذار و محوری می‌باشد.^۶

تعاون با استناد و توسل به آیات و احادیث ارتباط بسیار ملموس و نزدیکی با سنت حسنه «وقف» پیدا می‌کند. به طوریکه در آیه دوم از سوره مائده قرآن کریم آمده است: «و تعاونوا علی البر و التقوی و لاتعاونوا علی الاثم و العداون» (سوره مائده آیه دوم) «یکدیگر را در انجام کارهای نیک و نیز در تقوی یاری دهید و بر گناه و ستم همکاری نکنید»

دست افراد و گروههای خاص جهت عدالت اجتماعی.

- پیشگیری از انحصار، احتکار، تورم و اضرار به غیر.^۶

امام راحل‌مان نیز با درک اهمیت وافر «وقف» در سخنانی می‌فرماید:

«اگر تبلیغات دولت رایج شود، خواهید دید که از همین نذر و وصیت و وقف چه خدمتهایی به کشور و توده می‌شود و بی‌شک، نیمی از اداره کشور را اینگونه چیزها می‌چرخاند»

نتیجه‌گیری

با تمامی تفاسیری که در بالا در خصوص ارتباط و نقش تعاون در وقف ذکر گردید، در عالم واقع، نکته پراهمیت دست یافتن به رهیافتهایی برای عینیت بخشیدن به اهداف «وقف» و همچنین اهداف بخش تعاون می‌باشد که از آنچه ذکر گردید سنخیت متجانس و مکملی با هم دارند و از طرفی، در آغوش کشیدن این مقصود تنها با توسل به اقدامات کارشناسانه و سلسله مباحث پرداخته از سوی متولیان امر وقف در کشور - یعنی سازمان حج و اوقاف و امور خیریه - و هم از سوی بخش تعاون یعنی وزارت تعاون محقق می‌یابد. یعنی همان مطلبی که در مقاله آقای دکتر طالب بدان تأکید شد.

حال در پایان این مبحث ذکر این نکته ضروریست که با توجه به فعالیتهایی که سازمان حج و اوقاف و خیریه در زمینه موقوفات در کشور ما تحت پوشش قرار می‌دهد که از جمله آنها می‌توان به:

- خدمات دینی و نشر فرهنگ و

معارف اسلامی

- امور بهداشتی و درمانی

- امور ساختمانی و عمرانی

- امور اجتماعی و تعاون عمومی

- امور اوقافی

- و در نهایت خدمات اجتماعی اشاره نمود.^۷

وجوه مشترکی بین فعالیتهای سازمان

متولی وقف و همچنین نهاد متولی بخش تعاون در کشور می‌یابیم که در برخی جهات به عینه در جهت موازی و یکسانی طی طریق می‌نمایند که از این جهت قابلیت‌های بسیاری به منظور هماهنگی بین دو نهاد و در نهایت کارآیی بیشتر فعالیت‌ها بوجود می‌آید. بنابراین بخش مهمی از نیات واقفین خیراندیش به رفع نیازهای مادی و معنوی انسانها اختصاص یافته است و از آنجایی که این فرهنگ غنی اسلامی تمامی زوایای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جامعه را تحت پوشش قرار می‌دهد لذا مفیدترین و ظریفترین نمونه‌های تعاون اجتماعی، نوعدوستی، همبستگی و خودیاریهای گوناگون را در متون بسیار عمیق و وقتنامه‌های بی‌شمار می‌یابیم که خود نشان‌دهنده وسعت و ژرفای این سنت پرافتخار اسلامی است. «روح تعاون و رسیدگی به امور دیگران در هر فردی باید باشد، و حسن ختام اینکه، پروردگار برای کسانی که به کمک دیگران می‌شتابند، پاداش در نظر گرفته و آنها را تشویق به فداکاری و تعاون و همیاری می‌نماید و چه نیکوست شعری که سعدی قرن‌ها پیش به زبان آورد:

بنی آدم اعضای یکدیگرند

که در آفرینش زیک گوهرند

چو عضوی به درد آورد روزگار

دگر عضوها را نماند قرار

تو کز محنت دیگران بی‌غمی

نشاید که نامت نهند آدمی

پی‌نوشت‌ها:

۱- «وقف» به معنی نگه داشتن دائمی اصل مال و بهره‌برداری از منافع آن در جهت خیرات است، وقف در تاریخ اسلام ۱۴ قرن سابقه درخشان دارد.

۲- نام وقف در صدر اسلام «صدقه جاریه» بوده و این عنوان از حدیثی است که از پیغمبر اسلام (ص) این چنین نقل شده است: «بهترین یادگار و میراثی که انسان از خود به جای می‌گذارد ۳ چیز است: (۱) صدقه جاریه (وقف) که اجر و مزدش به او می‌رسد. (۲) دانشی که

بعد از او (انسان) مورد عمل و استفاده واقع می‌شود. (۳) فرزند شایسته‌ای که خیری در برداشته باشد.

۳- «وقف‌نامه» سند معتبر و قانونی که واقف، مشخصات کامل موقوفه و شرایط اداره مصرف عواید آنرا به طور دقیق تعیین نموده است.

۴- سنت حسنه وقف، تأکید اسلام بر بهروزی، عباس خوش‌دل، روزنامه جام جم، ۱۳۸۰.

۵- آباتی که در آنها از اتفاق سخن به میان آمده است:

«و از آنچه روزی شما کردیم در راه خدا اتفاق کنید، پیش از آنکه مرگ فرارسد و با حسرت و افسوس بگویید پروردگارا مرگ مرا اندکی به تأخیر انداز تا صدقه و احساس بسیار نمایم و از نیکوکاران باشم». (منافقون - آیه ۱۰).

«ای گروه مؤمنان، از آنچه روزی شما کردیم اتفاق کنید پیش از آنکه روزی بیاید که نه کسی (برای آسایش) چیزی تواند خرید و نه دوستی و شفاعتی بکار آید و کافران در آن روز بسیار به خود ستم کرده‌اند. (بقره - آیه ۲۵۴).

۶- «حقوق تعاون» دکتر حسن حسینی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم، تهران ۱۳۷۴.

۷- «نگاهی کوتاه به سنت نبوی وقف»، تهیه و نشر: سازمان حج و اوقاف و امور خیریه، تهران ۱۳۶۴، صفحه ۱۸.

منابع و مأخذ:

۱- طالب، مهدی، «وقف» گسترش عدالت به سود نیازمندان جامعه» نگاهی به نقش وقف در زندگی اجتماعی، روزنامه جام جم، ۱۳۸۰/۳/۱۷.

۲- خوش دل، عباس، «سنت حسنه وقف» تأکید اسلام بر بهروزی، روزنامه جام جم، ۱۳۸۰/۳/۲۰.

۳- حسینی، حسن، «حقوق تعاون، شرکتهای تعاونی، جلد اول، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم، تهران، سال ۱۳۷۴.

۴- «نگاهی کوتاه به سنت نبوی وقف» تهیه و نشر: سازمان حج و اوقاف و امور خیریه، تهران، سال ۱۳۶۴.

۵- شهابی، دکتر علی‌اکبر، تاریخچه وقف در اسلام مندرج در کتاب ابرانشهر، نشریه کمیسیون ملی یونسکو در ایران، چاپخانه دانشگاه تهران، ۱۳۴۳.

۶- طالب، مهدی، تأمین اجتماعی چاپ ششم، دانشگاه امام رضا (ع)، مشهد مقدس، ۱۳۷۸.

۷- صدر، شهید محمدباقر، اقتصاد ما ترجمه بجنوردی، جلد اول و دوم.

۸- خامنه‌ای، سیدمحمد، بیمه در حقوق اسلام، نشر فرهنگ اسلامی.